

ЛАТИНСЬКОМОВНИЙ ПАНЕГІРИК XVI–XVII СТОЛІТТЯ

*Корнієнко Віра Валентинівна,**асп.**Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

В епоху Ренесансу відбулися важливі зміни не тільки в соціальній, культурній сфері життя, але й в літературі. Українсько-польське єднання та співробітництво в галузі культури мають давнє і глибоке коріння. Багато українських письменників орієнтувалось на досягнення польської літератури. Було започатковано елітарне письменство, досить поширене в шляхетських колах, з метою задоволення їх запитів та смаків. Про те, що панегірики писалися суто для суспільної верхівки, свідчить їх мова: латинська, польська, зрідка книжна українська. Тому, цю статтю присвячено дослідженню латинськомовного панегірика XVI–XVII століття на території Східної Європи.

Ключові слова: панегірик, гуманісти, Ренесансна поезія, елітарна поезія, елітарне письменство, українсько-польське єднання.

Віршовану поезію слов'яни знали споконвіку. І можна стверджувати, що відколи існує слов'янська мова, відтоді існує й слов'янська поезія. Вона бере свій початок у поезії праіндоєвропейській, збагачуючися впливами поезії тих племен і народів, із якими слов'янам доводилось контактувати на життєвому та історичному шляхах. Зокрема це стосується і античного світу. Адже саме від нього й культури, яку він представляв, слов'янам вдалося запозичити й розвинути ті культурні здобутки, які стали у майбутньому індикатором культури й надбань їх самих [Литвин 2000].

Актуальність дослідження передусім зумовлена необхідністю вивчення жанру латинськомовного панегірика.

Мета статті – проаналізувати історію становлення та дослідити характер латинськомовного панегірика XVI-XVII століття на території Східної Європи.

Об'єктом дослідження стали панегірики, написані латинською мовою на території Східної Європи в XVI-XVII столітті.

Предметом дослідження є вивчення особливостей латинськомовного панегірика в поезії Ренесансу Східної Європи.

У епоху Ренесансу відбулися важливі зміни, що стосувалися практично усіх сфер тогочасного життя, починаючи від географічних відкриттів, і закінчуючи культурою та філософією. У філософії під терміном "Відродження", розуміли вчення авторів, які спираючись на ренесансний неоплатонізм, обґрунтовували земне стихійне самоутвердження людської особистості та її прагнення охопити і осмислити світ у всій його цілісності [Литвинов 2000]. Оскільки такі процеси можна було спостерігати не лише в Італії (хоча саме цю країну, ми вважаємо зачинателем гуманізму), то можна говорити, що феномен епохи Відродження, це явище панєвропейського характеру. Власне, твори, які є об'єктом нашого дослідження, підтверджують те, що це явище не оминуло східнослов'янські терени, а зокрема Польщу та Україну, як складові частини тогочасної Європи. Зокрема, А.Ф. Лосєв писав: "Ренесанс був не в якійсь одній країні, а в усіх країнах Європи, і кожна переживала свій ренесанс по-своєму і хронологічно і по суті" [Лосєв 1967]. У сучасній науці, прийнято виділяти, як регіональні так і національні Відродження. До регіональних виокремлюють західне, південне, північне, центрально-європейське та східно-європейське.

Питанням дослідження періоду Відродження на Україні дають праці М.С. Возняка В.М. Перетца, П.К. Загайка, Я.Д. Ісаєвича, А.М. Ніжинця, В.Л. Микитася, В.І. Крекотня, І.П. Єрьоміна, І.М. Голєніщева-Кутузова, П.К. Яременка, Л.Є. Махновця, Д.С. Наливайка, О.В. Мишанича, В.П. Колосової.

Більшість з цих дослідників підкреслюють, що полемічні твори, незважаючи на їхнє церковне забарвлення, релігійно-богословський характер, відбивали реальне життя, соціально-політичні суперечності й класову боротьбу епохи.

Українсько-польське єднання та співробітництво в галузі культури мають давнє і глибоке коріння. Починаючи з XVI ст. і протягом трьох наступних століть багато українських письменників, орієнтуючись на досягнення польської літератури, пишуть твори польською мовою [Радишевський 1984]. Зацікавлення Україною, її фольклором виявляють і польські письменники. Характерним же для обох літератур є використання латинської мови та античної спадщини.

Оскільки матеріалом для нашого дослідження є панегірик, дозволимо собі нагадати про визначення цього поетичного жанру. У літературознавчому словнику заходимо наступне визначення: це поетичний жанр, найхарактерніша ознака якого – вихвалення та уславлення визначної події чи подвигів видатної людини. Такий літературний твір, присутній у давньоруській та давньоукраїнській літературах, що містить такий відзив про когось [Нічик 1990] (від. грецьк. – прославляти, святкувати, або ж святковий). Він наявний у західноєвропейських літературах в XVI столітті.

Панегірик, як літературний напрямок, виник ще в давньому Римі. Перші літературні пам'ятки про нього ми можемо знайти у збірнику "XII Panegyrici Latini" (Дванадцять латинських панегіриків). Цей збірник представляє собою збірку панегіриків, які звернені до римських імператорів від Траяна до Феодосія Великого. Рукопис цього корпусу було знайдено серед інших манускриптів Майценського кафедрального собору влітку 1433 року, єпископом міста Феррари – Джованні Тавеллі де Туссільяно. Він був відомий серед італійських гуманістів під псевдонімом Аурісп.

Творча інтелігенція намагалася панегіриками віддячити та увіковічнити в пам'яті нащадків і сучасників меценатські та громадські добродійства духовної та військової верхівки.

На думку літературознавця В. Колосової, "у XVII ст. мода на панегіризм охопила всю Європу. Він розквітнув у Польщі, де єзуїти культивували його, щоб для своїх цілей лестити магнатам і шляхті. Викладачі поетики й риторики київських шкіл цього часу теж докладали багато зусиль, щоб навчити учнів вірш описати різні "орації" на честь "сильних світу цього", визначних подій у громадському, церковному, культурному житті" [Колосова та ін. 1978].

Одним з перших та найвідоміших дослідників панегіричного жанру був М. Максимович, який присвятив аналізу панегіричних віршів XVII ст. свою роботу "Латинско-польские сочинения писателей малороссийских", де він вивчає 21 твір поетів київської та чернігівської шкіл, які плідно працювали над розвитком панегіричного жанру поезії. Він позитивно оцінює пошуки поетами цієї доби нових засобів і форм збагачення національного письменства здобутками європейської теоретичної та художньої думки. Максимович на Україні виступив піонером вивчення цього жанру національної поезії, накреслив нові завдання щодо нього дослідникам історикам і віршознавцям.

З початком розвитку панегіричного віршування поширюється латиномовна та польськомовна література. Започаткували її на Україні Петро Могила, Сильвестр Косів, Опанас Кальнофойський, продовживши традиції своїх попередників у XVI ст. на Волині та в Галичині.

Славлячи тогочасних можновладців, автори порушували і злободенні питання суспільства. В українській літературі панегірик з'явився наприкінці XVI століття ("Просфонема" 1591 р.), але панегіричні елементи наявні були ще в період XI – XII століття, особливо у похвалах на честь князів. Особливо це помітно у прославленні князів у "Повісті минулих літ", "Київському літописі", "Слові про закон і благодать" митрополита Іларіона та ін. Проте цей жанр після доби бароко дещо занепав, але знайшов себе потім у Росії (М. Ломоносов, Г. Державін та ін.) [Літературознавчий словник-довідник, 1997].

Суто літературні публікації – панегірики виходили малими тиражами і призначалися для вузького кола читачів. Видавалися вони різними мовами — книжною українською, церковнослов'янською, але найчастіше польською або латинською.

Панегіричні твори яскраво відтворюють особливості політичного життя в Україні, політичної орієнтації не тільки поетів, але й державних діячів, зокрема, козацької верхівки, яка, як відомо, була суперечливою.

Панегірики містили деякі розгорнуті генеалогічні матеріали і прикладом цьому може бути виданий львівською єзуїтською друкарнею латиномовний панегірик генерала російської служби, ландграфа Гессенського Людвіга.

На сьогодні зафіксовано близько 70 панегіричних текстів, що належать 47 авторам і були надруковані між 1553-1657 рр. Більшість з них прославляє Дім Острозьких або його молодша гілка – Заславські. Невелика частина цих текстів відома, на жаль, тільки за назвами. (Загалом збереглось 31 панегірик, з яких 26 латиномовних) [Яковенко 2003].

Серед збережених творів нам відомі такі автори як Кохановський, Смотрицький, Островський, Пекалід, Наливайко, Мухарський, Негошевський, Мондрович, Шешковський, Сливський, Меджибож, Шимонович, Мельхіор, Каратан, Петрицій, Чарноцький, Віровський, Корицький, Абрек, Венгрерський, Бежановський, Лонцький і т.д.

Яскравою сторінкою літератури українсько-польського пограниччя доби Відродження є латиномовна творчість поета і вченого Павла Русина з Кросна (1470-1517), прозаїка-публіциста Станіслава Оріховського (1513-1566), Яна Щасного-Гербурта (1567-1616), Миколая Семп-Шажинського (1550-1581), професора та автора панегіриків Роксолануса Тичинського, Григорія Чуй-Самборчика.

Одним із найвідоміших поетів-панегіристів вважають Стефана Яворського, який був навіть удостоєний звання "Лавроносного пііта" за високомайстерне складання віршів латинською та польською мовами. Він присвячує три твори печерському архімандриту Варлааму Ясинському ("Herculus post Atlantem...", панегірик 1684 року, згодом "Arctos" (1691р.) та "Echo" (1689р., присвячений гетьманові мазепі як будівникові церков та монастирів).

Як слушно зазначив російський радянський славіст І.М. Голєніщев-Кутузов, їхня діяльність та творчість, належачи до польської літератури, повинні водночас розглядатись як істотна ланка української гуманістичної культури XV-XVI ст. [Голєніщев-Кутузов 1973].

На пильну увагу заслуговує й польсько-латинська творчість поетів львівської школи – Себастьяна Фабіана Кльоновича, Шимона Шимоновича, Юзефа Бартоломея Зіморовича, Шимона Зіморовича.

Дотримуючись думки про універсальний і цілісний характер історії людства, наші гуманісти водночас вважали, що оригінальною і невід'ємною складовою її є кожний народ, а тому від міркувань про всесвітню історію людства завжди переходили до роздумів про долю й шлях своєї вітчизни. Свідченням цьому є видання Києво-Печерської Лаври, де історія власного народу розглядається в широкому світовому, а також загальнослов'янському контексті. Саме до таких праць можна віднести і панегірик І. Домбровського "Дніпрові Музи" [фон Альбрехт 2005].

Вагомий внесок у популяризацію історії зробив І. Домбровський своїм латиномовним панегіриком "Дніпрові Камени". Прагнучи відкрити Україну для європейців, він з гордістю та відвертістю каже:

*Знайте всі й інші: народ, що зберіг цей престол аж понині,
Диким не можна вважати, хоча дехто із можних чужинців,
Будучи навіть отут, у столичному славному місті
Часом наплюжив цей люд. [пер. В. Литвина]
Utque extes, quinam sedem tenuisse ferocis
Cernantur populi; ac quid recti, fecerit horum
Quid foedi(que) aliquis; praefertium hac urbe potitus,
Conspicua solio: ... [v. 122–125]*

Так І. Домбровський на сторінках "Дніпровських Камен" широко подає достовірні історичні джерела та примітки. Розповідаючи якийсь історичний епізод чи наводячи дати автор тут-таки зазначає, звідки набута інформація. Це збільшує саму наукову цінність твору і вірогідність описаних в ній фактів чи подій.

Автор цього панегірика є майже невідомим. Але не дивлячись на це, його перу дослідники відносять ще деякі другорядні твори того часу.

На думку М. Максимовича панегірична поезія на Україні започаткувалась в 1633 році. Тоді було випущено в Києво-Печерській лаврі "Мнемосупа", збірка віршів, присвячених Петру Могилі. З цієї книжки, стверджує дослідник, започаткувалася у нас література, створена польською та латинською мовами, в розвитку якої брав безпосередню участь Сильвестр Косів, Опанас Кальнофойський.

Дійсно, наші митці першої половини XVII ст. здійснили крутий перелом у збагаченні національного письменства надбаннями західноєвропейської та античної культури, але пропустили її через своєрідну православну потребу, оскільки в час жорстокої полемічної боротьби між нею та католицизмом, треба було докорінно змінювати засоби впливу на маси, а отже, необхідно було змінювати й тематику та поетику творів, підпорядкувавши їх в першу чергу церковним потребам.

Вираження і в творах панегіристів, але бачить, що у XVIII ст. вони зображували не "духовні предмети", тобто не включалися в активне вирішення злободенних проблем нашого народу, а переважно працювали над панегіриками різним сановним особам, світським і духовним.

М. Максимович побачив, що жанр панегіричної поезії нібито випадає із загального літературного спрямування в Україні у XVIII ст. і започатковує елітарне письменство, досить поширене в шляхетських колах, задовольняючи їх запити та

смаки. Про те що панегірики писалися суто для суспільної верхівки, свідчить їх мова: латинська польська, зрідка книжна українська, а пізніше російська.

Поетика панегіричних творів – це унікальне явище нашого письменства, котра відбила високі творчі, художні потенції митців, впливала на розвиток удосконалення версифікації, світської тематики, зацікавленості до сучасної поетам історії країни, до своїх і чужих історичних постатей. Героями творів виступали як особи, що дійсно сприяли прогресові суспільного та духовного життя в Україні, так і реакціонери та українофоби.

Щоб викликати якнайбільший ефект, панегіристи, згідно з настановами шкільних поетик, вводили несподівані тропи, вишукані фігури, абстрактні алегорії та символи, ремінісценції з античного світу, вживали каламбури й гру слів. З цією метою панегіристи вдавалися до складної композиції твору і технічно важкої версифікації – так званого курйозного віршування [Колосова та ін. 1978].

В эпоху Ренессанса состоялись важные изменения не только в социальной, культурной области жизни, но и в литературе. Украинско-польское единение и сотрудничество в области культуры имеют давние и глубокие корни. Много украинских писателей ориентировались на достижения польской литературы. Было основано элитарное писательство, достаточно распространенное в благородных кругах, с целью удовлетворения их запросов и вкусов. О том, что панегирики писались сугубо для общественной верхушки, свидетельствует их язык: латинский, польский, изредка книжный украинский. Потому данная статья посвящена исследованию латиноязычного панегирика XVI-XVII века на территории Восточной Европы.

Ключевые слова: панегирик, гуманисты, ренессансная поэзия, элитарная поэзия, украино-польское объединение.

In the epoch of Renaissance important changes took place not only in the social, cultural sphere of life but also in literature. Ukrainian-polish unity and collaboration in the sphere of culture have an old and deep root. Many Ukrainian writers focused on the achievements of Polish literature. The elite writing, widespread enough in noble circles was founded. And the only purpose of that was satisfaction of their queries and tastes. As far as panegyrics were written especially for elite, the language were: Latin, Polish and sometimes Ukrainian. Therefore, this article is devoted to the research of Latin panegyrics of XVI-XVII centuries on the territory of Eastern Europe.

Key words: panegyric, humanists, Renaissance poetry, Ukrainian-Polish unity.

Література:

1. Альбрехт фон М. История Римской литературы, в 3-х томах / Михаэль фон Альбрехт, ГЛК Ю.А. Шичалина. – М., 2005. – Т. III. – С. 162.
2. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи відродження в українській філософії 15 початку 17 століття / Володимир Дмитрович Литвинов. – К.: видавництво Соломії Павличко "Основи", 2000. – С. 4, 5.
3. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. – М., 1967. – С. 51.
4. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. – К.: Наукова Думка. – 1990. – С. 527.
5. Літературознавчий словник-довідник "Nota Bene". – К.: Видавничий центр Академія, 1997.
6. Голенищев-Кутузов И.М. Славянские литературы: Ст.и исслед. – М., 1973. – С. 133-134.
7. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – М., 2005.
8. Українська поезія. середина 17 ст. / упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К.: Наукова Думка, 1992.
9. Яковенко Н. М. Топос з'єднаних народів. – К., 2003.
10. Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. / Упор. В.П. Колосова, В.І. Кречотень, 1978.
11. Радішевський Р. П. Українсько-польські літературні зв'язки XVI-XVIII ст. (деякі підсумки і перспективи дослідження) // Українська література XVI-XVIII ст. та інші слов'янські літератури. – К., 1984. – С. 186–205.